

Keywords: *legal culture, legal education, information culture, university students, university libraries, reference and search engines, virtual reference service, database "Liga: the Law", virtual / online information resources.*

УДК 001.92:021.61:027.7:347.78

СТВОРЕННЯ БАР'ЄРІВ ЧИ ПРАВО НА ВИЗНАННЯ?

Бакуменко Лариса Григорівна

кандидат наук із соціальних комунікацій,
директор наукової бібліотеки,
Харківський державний університет
харчування та торгівлі,
Україна, м. Харків
e-mail: bakumenkol@ukr.net

***Анотація.** Розглянуто проблеми розвитку наукової комунікації через створення та використання ресурсів інституційних репозитаріїв бібліотек вищих навчальних закладів.*

***Ключові слова:** наукова комунікація, бібліометрія, наукометрія, інституційний репозитарій, бібліотеки вищих навчальних закладів, авторське право.*

Сьогодні значна увага приділяється моніторингу наукового потенціалу та оцінюванню ефективності наукової діяльності кожного вченого. Загально-відомо, що основою будь-якої наукової роботи вважається попереднє опрацювання інформаційних джерел, а інформація є результатом науково-дослідної роботи. Вчений та інформація – два важливих компоненти науки, що пов'язані не тільки прямим, а й зворотним зв'язком, оскільки вчені не тільки творці, а й споживачі інформації, тобто виникає наукова комунікація: встановлення пізнавальних, а також соціальних відносин в науковому суспільстві чи інших зацікавлених суб'єктів із ним у цілях виробництва,

розвитку і застосування наукового знання, обміну інформацією, її нарощування, організації та оцінки наукової праці [2].

У зв'язку із вищезазначеним актуальним стає вирішення протиріч між: а) нагальною потребою вітчизняних учених у науковій інформації та певним відставанням інформаційно-комунікаційного забезпечення наукової діяльності в електронну добу; б) особливістю науково-освітніх здобутків вищого навчального закладу та недостатністю їх долучення до регіонального, національного і світового науково-освітнього простору.

Відкритість та доступність результатів наукової роботи гарантує їх якість та забезпечує наявність здорової конкуренції і зовнішньої оцінки рівня наукової праці. Проте сьогодні перешкодою в цьому є низка бар'єрів: фінансових (платні електронні ресурси обмежують можливості вчених стосовно подання творів для їх відображення в цих ресурсах), технічних (на застарілій техніці неможливо створювати новітні форми електронних ресурсів з відкритим кодом), психологічних (побоювання автора щодо правомірності представлення творів у відкритому доступі), компетентнісних (недостатня обізнаність учених стосовно представлення інформації у відкритому доступі). Інтенсифікація глобалізаційних процесів та істотне зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій зумовили необхідність нових підходів, які змогли б задовольнити потреби одержання та поширення інформації за умови дотримання компромісу інтересів усіх учасників системи документних комунікацій – виробників, посередників і користувачів інформації та знань. Таким новим підходом стала концепція Ініціативи відкритих архівів. Зібрання повнотекстових електронних ресурсів, створені в межах ініціативи відкритих архівів, дістали назву інституційних, або тематичних репозитаріїв [1].

Репозитарії відкритого доступу – це публічно доступні електронні архіви наукових, дослідницьких, освітніх організацій, в яких члени спільноти розміщують свої опубліковані й підготовлені до друку статті та інші матеріали науково-дослідницького і науково-організаційного характеру [3].

Репозитарії створюються з метою зберігання, накопичення, забезпечення тривалого, надійного відкритого доступу (ВД) до електронних документів наукового та навчального характеру, що належать певній установі чи організації. Нині вони виконують важливі функції: архівування електронних ресурсів інституції та забезпечення необмеженого відкритого доступу до них з будь-якого місця у будь-який час. Інституційний репозитарій є альтернативою публікування творів у дорогих журналах, оскільки багато, що відіграють важливу роль в науковій діяльності та навчанні, залишаються неопублікованими, а отже є, невідомими та недоступними для їх опрацювання. Репозитарії покликані надавати необмежений доступ до актуальних науково-освітніх електронних ресурсів, які постійно користуються попитом серед представників наукової спільноти, тобто створені з метою задоволення їх багаторазових тематичних запитів.

Сьогодні в науковій бібліотеці Харківського державного університету харчування та торгівлі активно ведеться робота з організації та формування знанневого інформаційного ресурсу – інституційного репозитарію університету, призначення якого – сприяти розвитку науки і освіти в Україні та світі шляхом створення, накопичення, систематизації, зберігання в електронному вигляді, а також надання через Інтернет відкритого доступу до інтелектуальних продуктів Харківського державного університету харчування та торгівлі (ХДУХТ) українському та світовому науково-освітньому товариству.

Мета та завдання репозитарію полягають у:

- створенні організаційної, технічної та інформаційної інфраструктури для централізованого і тривалого зберігання в електронному вигляді наукових, освітніх та навчально-методичних документів ХДУХТ, а також їх поширенні в мережі Інтернет для відкритого доступу;
- сприянні підвищенню рейтингу та зростанню популярності університету шляхом представлення його наукової та навчальної продукції у глобальній мережі;

- сприянні збільшенню наукометричних показників працівників університету шляхом забезпечення вільного доступу до їх наукових публікацій за допомогою Інтернет;
- створенні надійної і доступної системи обліку навчальних і наукових творів кафедр і окремих працівників університету.

Одним із основних етапів у роботі з репозитарієм є питання його наповнення творами через взаємодію бібліотеки з авторами стосовно надання до бібліотечного фонду повнотекстових електронних версій наукових робіт та правомірності їх представлення у відкритому доступі. На сьогодні всі електронні версії службових творів, написаних авторами у порядку виконання службових обов'язків та профінансованих університетом, надаються до бібліотеки в обов'язковому порядку, оскільки виш є правовласником. Складніше проблема вирішується, коли правовласником є особисто автор. Більшість науковців або неохоче надає власні праці у репозитарій, або не поспішає це робити, аргументуючи тим, що можуть бути порушені авторські права. Однак відкритий доступ не скасовує авторського права. Особисті немайнові права автора не відчужувані і зберігаються за ним незалежно від способу публікації. Виняткове право на твір автор реалізує добровільно, ухвалюючи рішення про представлення своєї публікації в Інтернет і підтверджуючи це через підписання «Авторського договору-приєднання про передачу не виключних прав на використання твору», що захищає права автора та є його згодою на представлення повних текстів творів у відкритому доступі. Автор має право встановити обмеження на роздрукування та копіювання твору, представити його у відкритому доступі лише для читання. Якщо права на твір належать видавництву чи електронному журналу, то не вважатиметься порушенням права власності, якщо у репозитарії надати інформацію про твір (метадані з розгорнутою анотацією чи рефератом) з посиланням на електронну адресу видавництва чи електронного журналу, в якому розміщена повна електронна версія твору. У

цьому випадку компроміс між виробниками, посередниками та користувачами інформацією буде досягнутий.

При наповненні репозитарію творами вироблено досить чітку та зрозумілу політику, але попри все вказане перешкодою на цьому шляху є саме психологічні бар'єри, які не тільки гальмують розвиток репозитарію, а й завдають шкоди самим авторам. Якщо фінансові, технологічні та навіть компетентнісні бар'єри можна подолати, оскільки, врешті решт, знаходяться і кошти, закупається необхідна техніка, з ученими проводяться заняття щодо методики якнайповнішого представлення власних наукових здобутків у відкритому доступі, то створення власного профілю, його рейтинг у всесвітній мережі залежить лише від науковця, його психологічної готовності до публічного визнання.

Із розвитком таких наукових напрямів, як бібліометрія (демонструє висоту публікаційної активності ученого) та наукометрія (демонструє якість публікаційної активності ученого), в основі яких закладено кількісні методи дослідження публікаційної активності вчених через їх наукові публікації, створення власного профілю нагальна потреба кожного вченого. Розвиток наукових досліджень, зростання кількості вчених породжує між ними конкурентність. Об'єктивно оцінити успішність ученого та актуальність наукового напрямку, над яким він працює, можливо лише тоді, коли ця інформація є доступною. Основним інформаційним джерелом у цьому випадку виступає наукова публікація вченого і лише від нього залежить підвищення власного рейтингу, зростання наукометричних показників (Індексу Гірша). Цього досягти можна лише за однієї умови, коли публікація стає доступною і з нею можуть ознайомитися всі зацікавлені науковці. Надання автором твору до інституційного репозитарію є найлегшим (не потребує ніяких фінансових та трудових затрат, оскільки така процедура є досить швидкою та зручною), надійним та ефективним шляхом просування наукових ідей у світовий науковий простір. Ученим залишається тільки подолати психологічні бар'єри, які вони самі собі створюють, адже

просування в інформаційному просторі власних здобутків – це шлях до успіху та визнання.

Завершити хотілося б цитатою з фільму «Матриця»: «Я могу лишь показать тебе дверь, но ты должен сам войти в нее».

Список використаної літератури

1. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : монографія / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, Є. О. Копанєва, Т. В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2014. – 212 с.

2. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / авт.-сост. В. А. Ильганаева. – Харьков : Город. тип., 2009. – 392 с.

3. Филозова И. А. Открытые архивы научной информации [Электронный ресурс] / И. А. Филозова // Системный анализ в науке и образовании. – Электрон. текст. данные. – 2010. – № 1. – С. 70–75. – Режим доступа: <http://sanse.ru/archive/15> (дата обращения: 25.05.2016). – Загл. с экрана.

***Аннотация.** Рассмотрены проблемы развития научной коммуникации через создание и использование ресурсов институциональных репозиториях библиотек высших учебных заведений.*

***Ключевые слова:** научная коммуникация, библиометрия, наукометрия, институциональный репозитарий, библиотеки высших учебных заведений, авторское право.*

***Annotation.** The problems of scientific communication through the creation and use of resources institutional repositories libraries of higher education.*

***Keywords:** scientific communication, bibliometric, Scientometrics, institutional repository, libraries, higher education institutions, copyright.*